गर्गमनोरमा of गर्गमुनि with the
commentary सुकावि by some anonymous
author – Edited and published by
Pt. रामकुमार मिश्र at सुधानिवास प्रेस.
loose leaves lithoprint edn.,
Benares, 1945 Vikram era.

1031

30

2008 - 017
20

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

गर्ग मनोरमा समाप्तः

॥श्रीकाशीविश्वनाथपुरीमेमहल्लाउहल्लानारारामकुमारमिश्रकेसुधानेवासछापाषानेमेंगर्गमनोरमा
टीकासहितछापागया जिसेलेनाहोयचांदनीचौकमेकन्हैयाकेदुकानपरमिलेगा॥ मि॰ कु॰ ह॰ १ शुक्र॰
सं॰ १९४५

गर्ग॰म॰
टी॰
२०

IGNCA RAR
R-171
ACC. No.

अ ३	क ५	ख ७	ग ९	घ ११	आ १३
ङ १३	उ ११	च ९	छ ७	ऊ ५	ज ३
झ ३	ञ ५	ओ ७	औ ९	ट ११	ठ १३
ड १३	ढ ११	ण ९	त ७	थ ५	द ३
ध ३	न ५	प ७	फ ९	ब ११	भ १३
मं १३	य ११	अः ९	अं ७	र ५	ल ३
व ३	ऐ ५	श ७	ष ९	ए ११	स १३
ई १३	ह ११	ऌ ९	क्ष ७	ज्ञ ५	इ ३

अथन्यूनाधिकव्यवच्छेदार्थम् ग्रंथोपसंहारं श्लोकेनाह इतिशब्दसमाप्तिसूचकएवशब्दोनिश्चयार्थः ग्रंथांतेसाधुशब्दोपादानंमंगलार्थं साधवेशिष्यायदेयानतुदुष्टायविनयावनतायदीयमानाप्रभवेत्कल्पलतेवसत्फलाय उपकृत्यनुचिंतकानिशास्त्राण्युपकारस्यपदंहिसाधुरेव शिष्यलक्षणंग्रंथांतरादवगंतव्यमितिशेषम्

इत्येवमेकविंशतिभिः श्लोकैर्लोकमनोरमा प्रश्नविद्यामयाप्रोक्तादेयाशिष्यायसाधवे २२ ॥

SAN 133·5 MAN-

SANS 133·5 GAR-

श्रीलक्ष्मीपतिपादपंकजलवान्ध्यात्वामयाकीर्तिता श्रीगर्गोक्तमनोरमासुरुचिरांटीकांसतांप्रीतये संतुष्यंतुजनाः सदुक्तिविषयांदृष्ट्वास्वतोमूढधीरज्ञानाद्विषयस्यतुल्यतुसदातत्रापिकामेक्षतिः १ प्रोक्तंमयादूषणभूषणंयद्ग्रंथेघ्वनेकेषुविविच्यसंतः त्यजंतुगृह्णन्तुसदार्यविज्ञाइत्येवविज्ञप्तिमहंप्रयाचे २ शुभं संवत् १९४५ ॥ मि·भा·शु·११

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग॰म॰ च्यम् निगानयाहियुक्तार्थमेवंवदति असंवंधभाषयानिगानहेत्वाभावात् षड्ग्नीत्यादिपाठः प्रामादिकएवकिंच भग
टी॰ वता सर्वत्रशेषवच्छब्दतः प्रश्नकथितत्वादत्रलब्धिग्रहणेनकालकथनं सर्वथान्यथैवापरोक्तैरन्यथाब्रूयात् यः परो
१९ क्तोपदूषयेत् तस्यैवदूषणंतद्विनदोषोततोन्यदूषणइति अत्रान्यत् पाठान्तरमपिकेरलसंदृष्टंतच्च उक्तंच गर्गेणोत्याऽ
क्रम्यकोष्ठध्रुवघ्नेपिंडेतुवेदांगैर्गुणयेत् ततः भजेदृष्टाब्धि ४८ भिः शेषात् द्रव्यकोष्ठंमनीषिभिरिति अर्थः स्पष्टः द्रव्य
ज्ञानेकोष्ठध्रुवमाह सएव रेखाः सप्तोर्द्धगाः कार्यानवतिर्यक्तथालिखेत् अष्टाधिकाश्चत्वारिंशत् कोष्ठकास्युस्तथा
क्रमात् अकारादीन्विसर्गांतश्चतुष्कोणेतथालिखेत् ककारादींस्तथावर्णांल्लिखेच्छेषेबुधः क्रमात्कृशानु ३ सा
यका ५ सप्त ७ नव ९ शर्वा ११ स्त्रयोदश १३ अन्वयव्यतिरेकाभ्यांसर्वत्रपूरयेत्सुधीः प्रश्नाद्यक्षरतोज्ञेयंकोष्ठकां
कंमनीषिभिरिति अत्रोदाहरणम् अत्रनिधिर्वानवेतिप्रश्नेदाडिमेत्युक्तेदकारस्य त्रयोध्रुवकस्तेनगुणितेपिंडः ४९९२
अष्टचत्वारिंशताभक्तास्तत्रशेषः ४८ अतोऽष्टचत्वारिंशतिप्रमितिचक्रमिति भूमिंषष्टचत्वारिंशतिखंडकान्कृत्वा
ईशानादिक्रमेणगणनात् यः शेषमितखंडस्तत्रद्रव्यमस्तीतिवाच्यमित्यलम् ॐ नमोभगवतेगर्गायाशेषायसतत २१॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

९।१४ अतश्चंद्रदशायांभौमांतरम् तस्यभुक्तवर्षादि ०।९।१४ भोग्यवर्षादि ३।३।८ एवंसर्वत्रदशावदेदिति केरलसंग्रहेद्रष्टव्य-
म् अस्यफलंतुशुभदशाशुभापापदशा ४ शुभा उक्तंच भट्टोत्पलभोजराजचण्डेश्वरादिभिः सौम्यस्ययदाभवेदुदयोकार्य-
प्राप्तिः प्रष्टुर्वक्तव्यानेतरैर्भवतीतिसौम्यग्रहेकार्यसिद्धिर्नतुपापग्रहोदयेइति शुभवर्गोभवेद्यदितदाचिंतितकार्याणांसिद्धिः-
पापेतदन्यथेति यथाशुभग्रहदशायांशुभस्यान्तरम् उत्तमम् शुभदशायामशुभस्यान्तरम्मध्यमम् अशुभदशायामपिम-
ध्यमं अशुभेशुभांतरम् मध्यमदशाफलम् संहितोक्तवद्ज्ञेयम् ग्रंथबाहुल्यान्नोलिखितम् अत्रहरिभक्तादयस्तुशुभे-
शुभांतरेउत्तमं शुभाशुभांतरेमध्यमोतमम् पापेशुभांतरेमध्यमम् पापेपापान्तरे अधमंइत्याहुः एकग्रहस्यसदशाफल-
योर्विरुद्धनान्यवदेदधिकंपरिपठ्यतेतत्तदित्युक्तत्वात्सौम्यपापयोरुभयत्राजागरूकत्वान्मध्योत्तममित्यस्यमूलम् मृग्य
शुभाशुभयोर्विरोधित्वात् अत्रविशेषः केरलचंद्राद्दोद्रष्टव्यइत्यलम् अत्रभट्टास्तुपिंडेषडग्निः ३६ संयुक्तेचंद्रांगैर्भो-
गमाहरेदितिमूलम् मत्त्वापिंडेषडग्नि ३६ युक्तेचंद्रांगे १७ भक्तेयल्लब्धंसस्वावधिकालइत्याहुस्तेषांमतेकिमात्मः
कालः भगवताक्कुत्रापिक्षिप्यांकल्प्यतेमानाभावात् नचनिगानर्हस्यवचनमेवप्रामाण्यम् पिंडेषडग्निसंयुक्ते इत्यादीतिवा

ग'मं
टी'
१८

॥ अर्थांतर्द्दशाचक्रं केरल संग्रहात् ॥

स्.	चं	मं	बु	बृ	शु	श
०	१	०	०	०	०	६
४	५	११	७	६	२	२
६	३	२५	१८	५	१६	१६

चं	मं	बु	बृ	शु	श	स्.
६	४	२	२	०	३	१
२	१	७	४	७	३	५
१६	१०	९	११	८	०	२२

मं	बु	बृ	शु	श	स्.	चं
०	०	०	०	०	०	४
०	०	०	०	०	११	१
०	०	०	०	०	२५	२०

बु	बृ	शु	श	र	चं	मं
०	०	०	०	०	२	०
०	०	०	०	७	५	०
०	०	०	०	१८	७	०

बृ	शु	श	र	चं	मं	बु
०	०	०	०	२	०	०
०	०	०	०	४	०	०
०	०	०	०	११	०	०

शु	श	र	चं	मं	बु	बृ
०	०	०	०	०	०	०
०	०	२	०	०	०	०
०	०	१६	०	०	०	०

श	र	चं	मं	बु	बृ	शु
०	३	०	०	०	०	०
९	३	०	०	०	०	०
९	०	०	०	०	०	०

नच्छलेनदशाप्युक्तातद्यथा ॥
योशुद्धस्तस्यैवंदशाशेषंवर्षा
दिभुक्तादशास्वध्रुवकेशुद्धाभो।
ग्यदशा अर्थांतर्द्दशाचक्रं केर।
लसंग्रहात् अत्रोदाहरणं अशुद्धश्चंद्रः शेष ७ मतश्चंद्रदशायाम् सप्तवर्षम् अंतरज्ञानंतु चंद्ररतं ६।२।१६ शुद्धंशेषम्

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भवेच्चसप्तभिर्बुधैः ७ शेषतुल्योत्रवारः स्याच्छुक्लाकृष्णादिभेदतः शुक्लकृष्णक्रमेणैवगणयेद्गुरुशुक्लतः लब्धंमूलेपुन
र्योज्यंषष्टिभिर्विभजेत्ततः शेषतुल्यात्रघटिका विज्ञेयासर्वदाबुधैः पक्षेशरेन्दुभि १५ र्भागैर्मासेद्द्वे ऽर्क १२ तोभजेत् व
र्षेद्दृष्टेशतैर्भागोशेषंपूर्वोक्तमेवच एवंकालस्यविज्ञानंमयासम्यक्प्रकीर्तितमिति प्राप्तेपक्षेविशेषदर्शनार्थमुदाहर
णम् पिंडेद्वाभ्यांभक्तेशेष २ मतः कृष्णपक्षः तत्रलब्धिः ८३१ युक्तपिंडे २४९५ पंचदशभिर्भक्तेलब्धिः १६६ शे
ष ५ मतः पंचमीतिथिः लब्धियुतपिंडे १८३० सप्तभक्तेलब्धिः २६१ शेष ३ मतः कृष्णपक्षत्वात् शुक्रतोगणनया
सूर्य्यवारः लब्धियुतपिंडे १९२५ षष्टिभक्तेलब्धिः ३२ शेष ५ मतस्तत्तुल्याघटी ५ लब्धियुतपिंडे १६९६ ष॥
ष्ट्याप्तेशेष १६ मतस्तुल्यानिपलानि १६ एवंगणितेनिष्पन्नाः पक्षादयोयथाकृष्णपक्षः २ पंचमीतिथिः ५ सूर्यवा
रः ३ घटी ५ पलानि १६ एवंवर्षादिप्राप्तेपिज्ञेयम् अत्रोत्पलभट्टः उदयोपगतोराशिस्तल्लिप्तिकागुणयेत् छायां
गुलैः पृथक्स्थोहृत्त्वामुनिभिः स्ततः शेषंग्रहगुणकारोज्ञेयोदैवविदापंच ५ विंशतिः सैका २१ मनवो १४ गो९
ष्टौ ८ त्रितयं ३ भवा ११ सूर्यादितोज्ञेयंगुणयित्वैवंप्राग्वत् घृत्यासोम्यस्ययदिभवेदुदयम् कार्यप्राप्तिः प्रष्टुर्वक्त॥
व्यानितैर्भवतिगुणकारैः ७१ एकसप्ततिविभक्तः कार्यः सूर्यादिगुणकसंशुद्धः यदानशुद्ध्यतिवर्गोविज्ञेयस्तद्दशान्का

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

क्रमाद्ध्रुवाः अत्रोदाहरणम् पिंडे १६६४ रसघ्ने ९९८४ अष्टयुक्ताः ९९९२ सप्तभक्तेशेष २ मतश्चंद्रस्तस्यध्रुव
केण २१ गुणितेपिंडे ३४९४४ चं १२ द्वांगैर्भक्तेशेषं १२ तस्मिनसूर्यध्रुवःशुद्धस्तुद्धस्ततः शेषम् ७ अशुद्धश्चं
द्रस्यान्ततः पक्षपरिमिता अवधिः उक्तंच आरदिवाकरशेषेदिवसाः पक्षाश्चशुक्रेब्दोः मासागुर्वशेषेसौम्येऋतवः

लब्धांकादवधिर्ज्ञेयाप्रश्नकालेमनीषिभिः २१

शनैश्चरेब्दास्युः आधानेशत्रुजयेलाभालाभेगमागमेरुजिवा कालंकार्येप्रवदेत्सर्वत्रै
वसहाविद्वानिति अत्रावधिज्ञानेविशेषोक्तप्रश्नसंग्रहे दिनेदृष्टेतुयल्लब्धमूलेयोज्यं।
वराग्निभिः ३० विभजेद्दिवसोवाच्यः शेषतुल्योत्रसूरिभिः लब्धमूलेपुनर्योज्यंतुभवेतस

न्यासः

सू	चं	मं	बु	बृ	शु	श	ग्रहाः
५	२१	१४	९	८	३	११	ध्रुवाः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ा.मं.
टी.
१८

॥ अथांतर्दशाचक्रं केरल संग्रहात् ॥

सू	चं	मं	बु	बृ	शु	श
०	१	०	०	०	०	६
४	५	११	७	६	२	२
६	३	२५	१८	५	१६	१६

चं	मं	बु	बृ	शु	श	सू
६	४	२	२	०	३	१
२	१	७	४	७	३	५
१६	१०	९	११	८	०	२२

मं	बु	बृ	शु	श	सू	चं
०	०	०	०	०	०	४
०	०	०	०	०	११	१
०	०	०	०	०	२५	२०

बु	बृ	शु	श	र	चं	मं
०	०	०	०	०	२	०
०	०	०	०	७	५	०
०	०	०	०	१८	७	०

बृ	शु	श	र	चं	मं	बु
०	०	०	०	२	०	०
०	०	०	०	४	०	०
०	०	०	०	११	०	०

शु	श	र	चं	मं	बु	बृ
०	०	०	०	०	०	०
०	०	२	०	०	०	०
०	०	१६	०	०	०	०

श	र	चं	मं	बु	बृ	शु
०	३	०	०	०	०	०
९	३	०	०	०	०	०
९	०	०	०	०	०	०

नच्छलेनदशाप्युक्तातद्यथा ॥ योशुद्धस्तस्यैवंदशाशेषंवर्षादिभुक्तदशास्वध्रुवकेशुद्धाभो॥ग्यदशा अथांतर्दशाचक्रं केर॥लसंग्रहात् अत्रोदाहरणं अशुद्धश्चंद्रः शेष ७ मतश्चंद्रदशायाम् सप्तवर्षम् अंतरज्ञानंतु चंद्ररतं ६।२।१६ शुद्धंशेषम्

षेपरदेशजंकल्पनाभिः प्रश्नकर्तुरालोपेश्च अन्यदपिचिंतयेत् धीमानितिशेषः उदाहरणम् भक्ष्यज्ञानेयाललब्धि १२४ स्तया युतेपिंडे २९११ द्वाभ्यांभक्तेशेष १ मतः स्वदेशजइतिकेरलसंग्रहे स्वदेशजोऽन्यदेशोन्योद्वाभ्यांभक्ते वदेत्तदा सदाशब्दोपाद्. नं स्वदेशजपरोक्षजविचारस्तत्रप्रश्नेस्थितिसूचनार्थमस्योक्तरेकथनमन्यथाधातुभेदैः अस्यकथनस्ययोग्यत्वात् अतएवइति स्पष्टार्थमाह केरलचंद्रः स्वदेशजंपरोक्षंचस्थूलसूक्ष्मंतथारसं प्रश्नत्रयेविनिर्देश्यंसुगंधदुष्टगंधकमिति प्रश्नत्रयशब्दोधातु जीवमूलपरः नचधातुषुगंधत्वाभावात्कथंगंधस्यप्रश्नत्रयेसंभवइतिवाच्यं धातोः पृथ्व्यांशत्वात्पृथ्व्यांतस्यसमवायसंबंधेनस

स्वदेशजंपरोक्षंचकल्पनाभिर्विचिंतयेत् ॥

त्वात् अतएवपृथ्व्यांधातुत्वाङ्गपरिग्रहेगंधपरीक्षातच्चकारिकायां घृतासृगभमद्यानांगंधाः सद्भिःप्रजोवदेति नारदः मधुपेरान्न पिशितगंधवर्णानुपूर्वकमित्यादिपेरगंधः रसोऽपिपृथिव्यांसमवायसंबंधेनसत्वात् रसगंधयोर्गुणत्वादतएवभूग्रहणेरसपरीक्षा प्युक्तानारदः मधुकंकटुकंतिक्तंकषायंचरसाह्नमादित्यादि अन्यदप्याहकेरलचंद्रः वर्णोलघुगुरुचापिसर्वप्रश्नेवदेत्सुधीरित्यादि षुजलस्यासंभवाज्जलचिंतायांतस्यज्ञानंदुर्घटं एवंतेजोवाय्वाकाशानामपिइतिचेदुच्यते अत्रभगवतायथाभागेः कल्पनाइत्यु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

५५ द्वाभ्यांभक्तेशेष १ मतोभक्ष्यम् उक्तंच संग्रहचूडामणौ मूलंतुपंचधाभिन्नंपंचभिर्भागमाहरेत् वृक्षवल्ल्योषधंचैवतृणगुल्मादिकं
तथेति वृक्षाः अश्वत्थोन्यग्रोधश्चूतजंवुकादि लताः द्राक्षापिप्पलिकाचूलीकूष्मांडीत्रपुकीतथेत्यादि ओषध्यः फलपाकांताः अ-
न्यमरः फलपाकएवांतोयस्याः साइतिकदल्यादयः तृणम् दूर्वाचकुशकाशेत्यादि गुल्माः मालतीमातुलुंगाश्वपद्मिनीकेतकीद्म
वेत्यादि आदिशब्दस्तेषामपिभेदसूचनार्थमितितेषांवहुभेदास्तुग्रंथवाहुल्यभयान्नोच्यंते चूडामणिकेरलागमाभ्यांवोध्यम् केरला
गमे मूलराशौद्विभागेनआर्द्रशुष्कक्रमेणवै चूडामणौ एकेनतुभवेद्भक्ष्यमभक्ष्यंशून्यशेषतः अन्यदप्याहचूडामणिः भक्ष्याणिष
ट्प्रकाराणिभागस्तावद्धिरेवहि तिक्तंकटुकषायंचमधुरंक्षारमम्लकं सुगंधिगंधहीनंचक्रमाद्वेयाद्विभागतः भक्ष्यंपुनर्द्विधामिश्रं
द्वाभ्यांभागेसमाहरेत् एकेनशोभनाहारशून्येचैवविदूषितम् खाद्यपानंतथालेह्यंचोष्यंचवेदभाजिते भक्ष्याभक्ष्यंजीवेपिज्ञेयम्
अनउक्तंचूडामणौ अभक्ष्येपिद्विभागेनसुगंधिगंधहीनकमिति अत्रगंधहीनशब्दोदुर्गंधपरोऽन्यथा पृथिव्यांगंधस्यसमवायसं
वंधेनसत्वात्तस्यदुर्घटत्वापत्तिः स्यात् अतएवकेरलसंग्रहे सुगंधपूतिगंधचद्वाभ्यांभक्तेवदेद्बुधः इति पूतिगंधस्तुदुर्गंधइत्यमरसिं
हः परेतुसुगंधोव्यक्तगंधपरः हीनगंधशब्दोऽव्यक्तगंधपरइतिवर्णयंति व्यक्ताव्यक्तंतुगंधस्यद्वाभ्यांभक्तेविनिर्दिशेत् इतिकेरल-
चंद्रवदनादिरिति ग्राम्याग्राम्यादिजीवोक्तवज्ज्ञेयमितिदिक् १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ०
अथान्यद्वेदज्ञानार्थं सप्तदशस्यपूर्वार्द्धमाह लब्धांकयुतेपिंडेयथाभागेस्तुकल्पनेनत्युक्तरीत्याद्वाभ्यांभक्तेएकशेषेस्वदेशजंद्विशे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

हनाख्येन केनचिद्गर्गवंशजातेन मुनिना विचारितः अनुभवः कृतः एतदुक्तं अनुभवे सति मूलोक्तोपि न ग्राह्यः अनुक्तमपि गृण्ही।
यादिति कोवानुभव इति केचित् वृद्धाम्नायस्तच्च समच्छेदे तु जात्येको पूर्वोक्तक्रमतः सुधीः लब्ध्यांकं पिंडके क्षिप्त्वा ततो वै भागमाह
रेदिति कारिकायामस्यार्थः एकजातौ समभाजकत्वे पूर्वोक्तस्यायनं कृत्वा आगतो लब्धिः पिंडांके क्षिप्य ततो भाजकेन भजेदिति अन्यच्च पिंड
प्रयोगाद्विज्ञेया घटिता घटितेः पिचेत्ति वस्तुतो भगवता यथाक्रमविभागेन मूलमिश्रणावेतथा इत्युक्तत्वाद्भेदज्ञाने अनुवर्तनसंभवे हरे
प्राप्ते यथाक्रमविभक्त लब्धिः पिंडांके योज्यमिति तथा चोदाहरणम् पिंडे १६६४ षड्भिर्भक्ते शेष २ मतः काष्ठं लब्धिः २७७ पिंडके।

षड्भिर्भक्ते विजानीयात्स्वप्नविद्याविचक्षणैः १५ तरवश्च लतौषध्यस्तृणंगुल्मादिकं तथा शुष्कमार्द्रं
तथा द्वाभ्यां भक्ष्याभक्ष्यं तथैव च १६॥

क्षिप्ते १९४१ षड्भिर्भक्ते शेष ३ मतः पीतवर्ण इति एवं सर्वत्र वृद्धाम्नायवशा
द्भेयमिति दिक् समच्छेद शब्दोत्र वृद्धवचनेऽनुवर्तनसंभवच्छेदपरः अतः प्राप्ते शृंगि प्रश्ने ग्रामारण्ये ज्ञानार्थे पुनः पिंडे द्वाभ्यां भक्ते भाज।
कतुल्यत्वात् शृंगिणो वन्यत्वस्यैव संभवापत्तिरिति शंका न संभवतीति सर्वमनवद्यम् १४।१५ अथ काष्ठभेदज्ञानार्थं षोडशसूत्रमाह॥
यथा भागे कल्पनासंभवात्पिंडे पंचभिर्भक्ते शेषवशात्तरवादिज्ञेयं पुनः पिंडे द्वाभ्यां भक्ते शेषतः शुष्कादि लब्धियुत पिंडे द्वाभ्यां भक्ष्यादिज्ञे
यं उदाहरणम् पिंडे १६६४ पंचभि ५ भक्ते शेष ४ मतस्तृण पुनः पिंडे १६६४ द्वाभ्यां भक्ते लब्धिः ८३१ शेष २ मतः आर्द्र लब्धिः पुनः पिंडे २४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

मिश्रेणेति मूलशब्दोपात्तः विकृतपिंडस्य मूलत्वाभावात् पुनः पिंडे १६६४ त्रिभिर्भक्ते शेषमतः २ काष्ठजः पर्वतवासी पुनः पिंडे द्वाभ्यां भक्ते शेषमतो ऽयोनिजः पुनः पिंडे १६६४ गजभक्ते शेष ८ मतो वंध इति अत्र केचित् लूका प्रश्नतयाचार्येणोक्तमित्याहुस्तथापि केशो स्रगित्यादि वक्ष्यमाणसूत्रस्यात्रैव लेखनयोग्यत्वेति पाठ्यं भवतु तत् १३ ॥ अथ मूले प्राप्ते तस्य भेदज्ञानार्थं चतुर्दशपंचदश सूत्रे आह प्राप्ते प्रश्ने पिण्डे षड्भिर्भक्ते शेष १ मतो मूलं काष्ठमित्यादि ज्ञेयम् तत्र वर्णज्ञानार्थं पिंडे षड्भिर्भक्ते एकशेषे श्वेतमित्यादि प्रश्नविद्याविचक्षणैर्विजानीयादिति उदाहरणं पिंडे १६६४ षड्भिर्भक्ते शेष २ मतः काष्ठं नन्वत्र भाजकस्य तुल्यत्वात् प्राप्ते मूले श्वेतः काष्ठे रक्त इत्येव

मूलभेदान् प्रवक्ष्यामि यथोक्तं शंभुना पुरा मूलं काष्ठं त्वचा पत्रं पुष्पं चैव तथा फलं १४ श्वेतं रक्तं तथा पीतं कृष्णं चित्रं हरीतकं ॥

११ संभवति लोके तु मूले ऽपि रक्तादिवर्णा दृश्यंते इति चेत् शृणु यस्य भेदोपेक्षितस्तदक्षरसंख्यांकं पिंडे क्षिपेदिति केचित् लब्धांकं पिंडे क्षिप्त्वा ततो भक्ते श्वेतरक्तादिकं ज्ञेयमिति वृद्धाम्नायः परे तु शेषं शेषं क्षिपेन्मूले यावत् सर्वसमाप्यं इति चूडामण्युक्तत्वाद्भेदज्ञानार्थं शेषं पिंडे क्षिपेदिति भेदज्ञाने षु दे वे शिलब्धांके भाग माहरेदिति केरलागमश्चेत्याशंक्याह केरलसंग्रहाख्यः उक्तेप्यनुक्ते मूलांकेन तद्ज्ञेयं सदा बुधैः सानुभूत्या विशेषोयं मोहनेन विचारित इति पूर्वाम्नायकर्तृणां वचनदर्शनादस्य व्यवस्था प्रथमस्यार्थः मूलस्यासौ वक्तव्यस्मिन् उक्ते वानुक्ते तद्यथा तथ्यं सानुभूत्यानुभवेन बुधैः सदा ज्ञेयम् अयं विशेषो मोहनेन मो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

द्वादशभिर्भक्तेएकशेषे १ तनुरित्यादिभावमाह वराहः होराद्यस्तनुकुटुंबसहोत्थबंधुपुत्रारिपत्निमरणानिशुभास्पदायाः रिफाख्या
इत्यादि तत्रतद्भावस्थाने विचारकारणंसर्वेषांचिंतनंज्ञेयमिति कल्पस्वविक्रमगृहप्रतिभाक्षतानिचोक्तानिरंध्रगुरुमानभवव्ययानीत्या
दि संहितायां अवगंतव्य उदाहरणम् पिंडः १६६४ द्वादशभिर्भक्तेशेष ८ मतोमरणचिंतास्ति १२ अथान्यदत्रभेदबाहुल्यान्मयानोक्त
मितित्रयोदशसूत्रेणाह स्पष्टार्थउक्तंचभास्कराचार्येण स्वल्पांतरत्वाद्बहुप्रयोगात्प्रसिद्धभावाच्चबहुप्रयासात् ग्रंथस्यतद्गौरवताभये
नयस्त्यज्यतेऽर्थोनसदूषणाय इति तथाचचतुष्पदृष्टेचूडामणिः खुरीनखीतथादंतीशृंगिणोवेदभाजिते द्वाभ्यांखुरिणिसंदृष्टेग्राम्यारण्य
भक्तेद्वादशभिश्चैवभावसंबंधचिंतनं १२ अन्यव्यक्तिभवोभेदोनास्माभिस्तुप्रकथ्यते ग्रंथबाहुल्य भीत्याचज्ञे
यमन्यत्रतः सदा १३ ॥

९९ पशुस्ततः नखिनश्चयदादृष्टाद्वाभ्यांग्राम्यवलंभवेत् दंतिष्वेवंशृंगिणिचद्वाभ्यांस्थलंजलंव
देत् कृमिजः काष्ठजः कीटः त्रिभिः शेषेक्रमाद्वदेदिति केरलागमेच तरूपर्वतगृहादिवासिनः कर्मयोनिजाइतित्रिभिर्भक्तेतरूवासिनइत्या
दिद्वाभ्यांभक्ते कर्मजइत्यादिवर्णागमे आयुराज्यंतथाविद्याविरोधोमित्रसंगमः इष्टंचमरणंबंधगजभक्तेविनिर्दिशेदिति उदाहरणम् १६
६४ चतुर्भिर्भक्ते ४१५ शेष ४ मतोशृंगिणः पुनः सलब्धपिंडे २०७९ द्वाभ्यांभक्तेशेष १ मतोग्राम्यचारीपुनः सलब्धपिंडे २७०३ द्वाभ्यांभ
क्तेशेष १ मनः स्थलचारी अत्रकेचित् लब्धिलब्धंतस्मिन् पिंडेकवर्तितदृष्टपिंडेइत्याहुस्तत्तुप्रश्नसंग्रहादिविरुद्धं अतएवभगवतामूला ६

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रस्मश्चाब्धिगाविभाजितेइति ब्राह्मणोपिचतुर्भागंक्रमेणागमकंवदेत् ब्रह्मचारीग्रहस्थाश्चवानप्रस्थोयतिस्तथा चतुर्थीयतपः प्रोक्ता
श्चतुर्भिर्भागमाहरेत् हंसाः परमहंसाश्चवहूदककुटीचरा इति —— पंचभिर्भक्तेपंचशेषेम्लेछमित्यु
क्तं तस्यचतुर्वर्णाइङ्गतत्वात्प्रथमतो ब्राह्मणाः चत्वारोवर्णाः सृष्टास्तस्मादाखिलजातयः इतिश्रुतिस्मृतिप्रमाणात् उक्तंच केरलागमे चतु
र्भक्तेविजानीयाद्वर्णांवैब्राह्मणादयइति १० अथगौरादिज्ञानार्थंएकादशसूत्रमाह पिंडेत्रिभिर्भक्तेएकशेषेगौरः द्विशेषे२ श्याम
स्त्रिशेषे ३ रक्तः एवंदीर्घशिशुत्वादयः खर्वोह्रस्वश्चवामनइत्यमरः उदाहरणम् पिण्डः १६६४ त्रिभिर्भक्तेशेष२ मतः श्यामवर्णः ल

गौरः श्यामस्तथारक्तोदीर्घोमध्यश्चखर्वकः शिशुर्युवातथावृद्धस्त्रिभिर्भक्तेऽभिजायते ११ नरस्त्रियोचद्वि
विधंचत्वारश्चक्रमादिमे ॥

९९ ब्धिः ५५४ पिण्डक्षिप्त्वा २२१८ त्रिभिर्भक्तेशेष १ मतोदीर्घंलब्धिः ७३९ पिंण्डेक्षिप्त्वा २
४०३ पिंडेत्रिभिर्भक्तेशेषं ३ अतोवृद्धइति उक्तंचकेरले बालंयुवानंवृद्धंचगौरंश्यामंचरक्तकंदीर्घमध्यंवामनंचत्रिभिर्भक्तेक्रमाद्वदेत् इ
दंदेवादीनामपिज्ञेयं ११ ॥ पिंडेद्वाभ्यांभक्तेएकशेषेनरः द्विशेषेस्त्री इमेपूर्वोक्तादेवाद्याश्चत्वारोनरस्त्रियोज्ञेयाविंत्यनेनजीववर्गसमा
प्तमिति सूचितमितिकेचित् अत्रोदाहरणम् पिण्डः १६६४ द्वाभ्यांभक्तेशेषमतः स्त्रीउक्तंच द्वाभ्यांभक्तेविजानीयान्नरनार्यौयथाक्रमा
दिति अत्रनरस्त्रियोचद्विविधमित्यत्रपंचमाक्षरस्यगुरुत्वाच्छंदोभंगस्त्वार्षः अथभावसंबंधिप्रश्नज्ञानार्थंद्वादशार्द्धसूत्रमाह पिण्डे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

उदाहरणम् पिंडः १६६४ चतुर्भिर्भक्ते ४ शेष ४ मतो वृश्चिकादि उक्तंच केरलागमे चतुस्तष्टे क्रमाज्ज्ञेया द्विपदस्तुर्यपादकाः द्विपदो व
हुपदा इति अत्र चूडामणिकारस्तु जीवचिंतायदा दृष्टा भागं पंचभिराहरेत द्विपदश्च चतुष्पाच्च अपदाः पादसंकुलाः एकपादेति विख्यातं
शेषं मूले विनिःक्षिपेदिति एकपादो शब्दः गंधर्वराक्षसादिपर इति एकैकपादानां तेषु सत्वादिति यावत् तथापि वक्ष्यमाणीय द्विपद निरूप
णे राक्षसस्य वक्ष्यणीयत्वाद् आचार्येण चत्वार्युक्तान्यतो न दोषः ९ ज्ञाने द्विपदे देवादिज्ञानार्थं दशमसूत्रमाह प्राप्ते द्विपद प्रश्ने पिंडे चतुर्भि
र्भक्ते एकशेषे देवेत्यादि स्पष्टम् उदाहरणम् लब्धयुत ४१५ पिंडे २०७९ चतुर्भिर्भक्ते शेषः ३ पक्षिरिति अत्र चूडामणिः द्विपदे चैव दृष्टे ।

चतुर्भिर्भाजिते शेषे विज्ञेयाः सर्वदा बुधैः ९ देवता मनुजाश्चैव पक्षिणो राक्षसास्तथा चतुर्भिरेव ज्ञातव्या भा
जितशेषतः क्रमात् १० ॥ ९ तु चतुर्भिर्भागमाहरेत् देवा पंचजनाश्चैव पक्षिणः स्तारकाः क्रमादिति अत्राचार्येण देवतारक
योरभेदत्वं सूचितं देवज्ञाने विशेषज्ञानमुक्तं चूडामणौ देवाश्चतुर्विधाः प्रोक्ताश्चतुर्भिर्भागमाहरेत् कायस्था भुवनस्थाश्च ज्योतिषः पितर
स्तथा इति अत्र लब्धांक ५१९ युतपिंडे २१८३ चतुर्भिर्भक्ते शेषः ३ ज्योतिषः कायस्था ब्रह्माद्या भुवनस्था इंद्रादयः ज्योतिषः सूर्याद
यः पितरः कव्यवाडनलादय इति वस्तुतस्तु अत्र एव शब्दोपादानेन देवादीनां चतुर्णां चत्वारो भेदा इति सूचितं अतएवोक्तं केरलसंग्र
हे चूडामणौ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा जातिरिति क्रमात् जलगाः स्थलगाश्चैव खचराः सर्वगा इति ब्रह्म १ देव २ सिद्ध ३ ॥ ४ ॥ ५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त शुद्धाज्ञेयाः पात्रेत्रिशेषवशात्तो देवपितृकर्मोपयोगी स्वपत्नद्रुहादिपात्राणियानीति तदुक्तं वैदिके सद्यपरिष्कृतशुद्धाधातवस्त्रिवि
धामता इति पात्रे धर्मार्थकाममोक्षोपयोगिभेदास्त्रिधामता इतिच ७ अथाधाम्ये धातौ विशेषनिर्णयार्थं सार्द्धमष्टमंसूत्रं अधाम्येसति
विपश्चिता पंडितेन पिण्डे दशभिर्भागोदेयः एकशेषे १ मृत्तिका द्विशेषे २ अंजनं त्रिशेषे पाषाणः चतुर्भिर्हरितालं पंचभि ५ र्मनःशिला षड्भि
र्मरकतं सप्तभिः ७ पद्मरागं अष्टभिः ८ प्रवालं नवभिस्तारं ९ तारं रौप्यं च मुक्तायामिति विश्वः अत्राधाम्यत्वान्मुक्ताग्राह्याद्दशभिः १० रत्नंउ
दाहरणम् दशभिर्भक्ते शेषे ४ मनोहरितालं ननु अस्य श्लोकस्य मूलत्वे किंमानं टिप्पणकारेण व्याख्यानं कृत्वा अन्यग्रंथांतरेप्यधाम्येन

अधाम्ये दशभिः पिंडे भागो देयो विपश्चिता मृत्तिकांजनपाषाणं हरितालं मनःशिला मरकतं पद्मरागं च प्रवा
लं तार रत्नकं ८ द्विपदस्तूर्य्यपादश्च विपदः पादसंकुलाः ॥ ९ नवभेदा उक्ता इति चेद्ग्रंथांतरादिष्वप्यधाम्ये नवभेद
मात्र सत्वे मानाभावात् श्रीभगवदुक्तस्यास्य श्रुतिरूपशास्त्रस्य येषां प्रत्ययो नास्तीति ते धन्याः उक्तं च केरलचूडामणिसारे मृत्तिकांजनपा
षाण हरितालमनःशिला शर्करा मर्कतं वज्रं पद्मरागं प्रवालकं मौक्तिकं चेति विज्ञेया दश केरलविद्बुधैरिति तथा च श्रुतिस्मृतिरूपस्य शा
स्त्रस्य प्रत्ययो नैव ज्ञायते येषां ते वै सदा ज्ञेया महापातकिनः खलाइति ८ ॥ अथ जीवे पादज्ञानार्थं नवमसूत्रं ग्रामे जीवप्रश्ने पिण्डे चतुर्भि
र्भाजिते एकशेषे द्विपदो देवाद्याः द्विशेषे २ तुर्य ४ पदो गवादयः त्रिशेषे विपदः सर्पाद्याश्चतुःशेषे बहुपदो वृश्चिकाद्याः बुधैः सदा ज्ञेयाः

नमः नमस्कारेण जीवत्वमितिस्कंदपुराणेउक्तत्वात् किंविशिष्टं आनंदरूपं नंदयतिजीवानितिपचाद्यच् आसमंता
द्ब्रह्मादिकीटांतंनंदयतीत्या नंदस्तं देवरूपंयस्येत्यावाङ्मनसगोचरम् चक्षुषारूपाणिपश्यंतीतिश्रुतिवाक्याल्लोकानुभवसि
द्धिभ्यामवाङ्मनोगोचरैकरूपमितिपदद्वयमित्यतआह गुरूक्तवर्त्मनावीतरागाणांनिश्चयांतः करणवृत्तिरूपायाधीः त
यैवचक्षुषासद्रूपंदृश्यतः स्वज्ञानसकंनित्यशुद्धबुद्धस्वभावंप्रत्यक्चैतन्यमेवात्मतत्वमानन्दरूपमितिवेदान्तविदुषामनुभवसि
द्धं सच्चिदानन्दाद्वयंब्रह्मेतिश्रुतिश्चपुनः किंविशिष्टंआनन्दैकनिकेतनं आनन्दःसायुज्यापवर्गस्तस्याद्वितीयंधामक्षीयंतेचा

प्रणम्यानन्दरूपंतमानंदैकनिकेतनं गर्गोबुद्धिमतांप्रीत्यैप्रश्नविद्यामथाकरोत् १ वर्गव
र्णप्रमाणंचसस्वरंताडितंमिथः ॥

९ स्यकर्मणितस्मिन् दृष्टेपरावरे नसपुनरावर्त्तते इतिच कस्मैप्रयो
जनाय बुद्धिमतांप्रीत्यै बुद्धिर्निश्चयात्मिकांतःकरणवृत्तिस्तद्वतांसुजनानांप्रीतये सर्वमनवद्यम् १ अथप्रश्नविद्योपयोगा
र्थंपिंडांकसाधनोपायेकरणसूत्रंप्रथमम् वर्गाश्चवर्णाश्चतेषांप्रमाणंसस्वरं तत्तद्वर्णाधारस्वरैःसहितंवर्गवर्णप्रमाणंचमिथः
परस्परंताडितंगुणितंयत्तस्यपिंडसंज्ञाभवेत् तस्यपिंडस्ययथाभागैर्वक्ष्यमाणप्रकारस्त्वव्ययादनुक्तेर्याद्दृक्प्रश्नकर्तुरीप्सानाद्द

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग्भागेः कल्पनाकार्यैकेषां वर्गवर्गास्वराग्राह्या इत्यत उक्तं केरलभाष्ये आगुरुश्चुखप्रष्टवीगुन्यकुसुमाक्षरं गृहीत्वाप्रश्नवि
द्यायां फलं ज्ञेयं मनीषिभिरिति अथोदाहरणं दाडिमंनत्रदंडम् एषां वर्गांकाः ५।४।६ वर्णांकाः ३।३।५ प्रमाणं ८।७।११।
२६ आई आ एषां स्वरांकाः ३।३।१ युक्तं वर्गवर्णप्रमाणं ३२ मिथस्ताडितम् १६६४ तस्य पिण्डसंज्ञा जाता अत्राल्पमेधसां
वर्गवर्णप्रमाणज्ञानार्थं पूर्वाचार्यैः संपादितम् पद्यम् रागावेशंनसहधा २।३।४।५।६।७।८।९ अवर्गाद्याः क्रमादमी वर्गांका
श्चैकवृद्ध्यानुवर्गवर्णेष्वनुक्रमात् अस्यार्थः क्रमात् अमी अवर्गाद्याः अंकाः उक्ताः इत्यन्वयः अमीतिके कटपयवर्गभवैरिह

पिंडसंज्ञा भवेत्तस्य यथा भागेस्तु कल्पना १

पिण्डान्त्याक्षरैरंकाः इति शिवतांडवसूत्रात्सिद्धाः रागावेशंनसहधाः अंकाः अकचटतपयशानां वर्गाणां वर्गांकाः कथिताः
च पुनः वर्गवर्णेषु ये वर्णास्तेषु क्रममतिक्रम्य एकवृद्ध्या ज्ञातव्या इति अनेनैतदुक्तं भवति अ २ आ ३ इ ४ ई ५ उ ६ ऊ ७ ऋ
८ ॠ ९ ऌ १० ॡ ११ ए १२ ऐ १३ ओ १४ औ १५ अं १६ अः १७ क ३ ख ४ ग ५ घ ६ ङ ७ च ४ छ ५ ज ६ झ ७ ञ ८
ट ५ ठ ६ ड ७ ढ ८ ण ९ त ६। थ ७ द ८ ध ९ न १० प ७ फ ८ ब ९ भ १० म ११ य ८ र ९ ल १० व ११ श ९ ष १० स ११ ह १२ इमे
वर्गवर्णांकाः अथ प्रश्नुवीगुन्यक ६।७।८।९।१०।७।८।९।१०।११।८।९।१०।११।९।१०।११।१२ समाक्षरग्रहणं प्रातिपदिकग्रहणं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥श्रीगणेशाय नमः॥ सिंदूरारुणगंडवारणमुखं स्वर्गापवर्गप्रदं सर्गान्तःप्रविसर्गहेतुमनिशं गर्भं च गर्गं गुरुं त्रिस्कंधागमवी
जितं त्रिविधिभिर्नत्वा करोम्युज्ज्वलां श्रीगर्गोक्तमनोरमां सुविवृतिं प्रश्नेसतां प्रीतये १ स्याणोर्दयालोः करुणारसार्द्रां गार्गीं गिरं स्वर्ग
पदीं विचित्रां लोकहृदयाल्हादकरीं पवित्रां विलोकयन्तु क्षितिदेववर्गाः २ अथात्र चतुर्दशविद्यानंतार्थविचारसारामृतास्वादना
प्तमहाप्रभाववज्ज्ञानोदयसच्चिदानन्दाद्वयमना गर्गो मुनिस्त्रिस्कंधागमवेदचक्षुषा विश्वजन्मावनाप्ययनिमित्तभूऽनसाहृ
श्यरूपस्य कालस्यात्मनः सत्वादीनां शीघ्रोच्चपातेदेवानां परिगणनया त्रुट्यादिप्रलयांतकालतन्मानं नाम च विविच्य तन्निर्णी
यार्थमखिलं गणितजालं भूगोलखगोलाद्यनेकयंत्राणि च विस्तराणि परिसमाप्य ततस्तत्कालज्ञानां ब्रह्मादिकीटांतवचसां सदस
त्फलविवेचनार्थमेकविंशतिसूत्रैः प्रश्नविद्यामकरोत् ततस्मात्प्रमाणाव्ययदर्थं एतावानुपक्रमस्तस्मिन्नस्मदादीनामपि विश्रान्ता
भूदिति चिंतयंतो गार्गिभानुरिरैभ्यादयश्छात्रवर्गाः परब्रह्मप्रणामात्मकं गर्गमुनिमभिचिंत्य भविष्यदर्थबोधकं प्रश्नमनोरमेति सूत्रं
यन्नोसमस्तदृशाल्पमेधसामप्यवश्यपठनेश्रवणे चातिशये श्रद्धोत्पादकमगपद्यमकं चक्रुः अथेत्यनंतरं गर्गमुनिः प्रश्नविद्या
मकरोदित्यन्वयः किं कृत्वा तं नत्वा तमिति यो सावादित्ये पुरुषः सोसावितिश्रुत्युक्तो यः सः तम् भगवद्गीतायामप्युक्तं इन्द्रिया
णि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः इति अनयोः कर्मयोगसांख्ययोगस्थयोः श्रुतिस्मृत्योर
भेदत्वं वेदांते प्रतिपादितम् तत्त्वमसि सोहमिति महावाक्यमूलात् तं नमस्कृत्वेत्यर्थः अत्र नमःशब्देन गर्गेजीवत्वप्रतिपादि

SAN 133.5

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥ अथ गार्गमनोरमाटीका प्रारंभः

DATA ENTERED
Date 20/06/08

KALANIDHI
Rare Book Collection
IGNCA
ACC No.: R-171
Date: 23.3.08

Indira Gandhi National Centre for the Arts